

şüp kaymakamlık görevinden istifa etme girişimlerinde bulundu (BA, İrade-Şûrâ-yı Devlet, nr. 2158610, lef.15). 1888 yılında bazı rütbe ve pâyelerle Câsim'in devlete bağlılığı arttırılmaya çalışıldıysa da gerek İngilizler'in çeşitli vesilelerle uyguladıkları baskılarda gerekse Ebûzâbî şeyhiyle Udeyd bölgesi üzerinde çıkan ihtilâflarda Osmanlı Devleti'ni kendi istekleri doğrultusunda yönlendiremeyen Câsim bölgede başına buyruk hareket etmeye başladı. Çeşitli teşebbüslerden bir sonuç alınamaması üzerine Basra Valisi Hâfız Mehmed Paşa, padişahın muvafakatini almadan 1893 başlarında 200 kişilik bir tabur ile Devha'ya girdi. Bunun üzerine Câsim kendisine bağlı kabilelerle Vecbe Kalesi'ne çekildi. Çıkan çatışmada Hâfız Mehmed Paşa büyük bir hezimate uğradı. Durumdan haberdar olan padişah meseleyi gönderdiği bir heyete inceletti ve bir daha böyle bir olayın tekrarlanmaması şartıyla Câsim'i affederek görevinde bıraktı. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti bölgede varlığını daha fazla hissettirmek için bir dizi tedbire başvurduysa da daima İngilizler'le karşı karşıya geldi; hatâta Katar'a tâbi bir nahiye olarak teşkilâtlandırmaya çalıştığı Zübâre 1895 sonbaharında İngilizler'in saldırısına uğradı (BA, BEO, nr. 59642).

Bâbiâli, 1897'den itibaren Osmanlı-İngiliz münasebetlerinde Küveyt'in birinci plana çıkmasından istifade ile Katar bölgesinde birtakım yeni idarî düzenlemeler yapmak istedi, fakat pek başarılı olamadı. II. Meşrutiyet yıllarında dış politikada içine düşülen yalnızlıktan kurtulmak için 1910'da İngilizler'le başlatılan görüşmelerde Katar'ın statüsü yeniden gündeme geldi. 29 Temmuz 1913'te Londra'da imzalanan, ancak yürürlüğe girmeyen antlaşmanın ilgili maddesinde Osmanlı Devleti Katar yarımadası üzerindeki bütün

taleplerinden feragat etti, buranın Şeyh Câsim b. Sâni ve halefleri tarafından yönetilmesi konusunda mutabakata varıldı. Ancak Şeyh Câsim'in ölmesi üzerine yerine oğlu Abdullah'ın tayin edilmesi yine Osmanlı Devleti'nin muvafakatiyle oldu. I. Dünya Savaşı ile birlikte bölgedeki Osmanlı varlığı tamamen sona erdi.

I. Dünya Savaşı sırasında Basra körfezinde büyük etkinlik gösteren İngilizler, 3 Kasım 1916'da Katar Emiri Abdullah ile diğer Körfez şeyhleriyle yaptıklarına benzer bir himaye antlaşması imzaladılar. Bu tarihten bölgede petrolün bulunduğu Bahreyn ve Suudi Arabistan ile arasında çıkan bazı küçük anlaşmazlıkların dışında önemli bir olayla karşılaşmadı. İngilizler'in 1971'de bölgeyi terketmesinden sonra bağımsızlığına kavuşan Katar (3 Eylül 1971) hemen arkasından Arap Birliği'ne ve Birleşmiş Milletler'e üye oldu. 22 Şubat 1972'de Şeyh Halife b. Hamed bir darbe ile emirliği ele geçirdi. Devlet başkanlığının yanı sıra başbakanlık görev ve yetkilerini de elinde toplayan Şeyh Halife, öncelikle bütün üyelerini kendi seçtiği bir danışma meclisi kurarak bir anlamda parlamenter rejime doğru bir adım attı. 1974'te ülkedeki petrol şirketlerinin tamamını denetimi altına aldı. Bahreyn'le ilişkileri Havar adaları anlaşmazlığı sebebiyle iyi gitmeyen Katar, 1991 Körfez Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri'nin tarafını tuttu. Suudi Arabistan'la olan bazı sınır anlaşmazlıkları ise 20 Aralık 1992'de dostane bir çözüme kavuşturuldu. Katar halen mutlak monarşi ile yönetilmekle birlikte Körfez ülkeleri arasında birtakım anayasal düzenlemelere giden ilk emirlik olarak dikkat çekmektedir. 1995 yılında Hamed b. Halife babasını iktidardan uzaklaştırıp yerine geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, Ruus, nr. 213, s. 18; BA, Y. MTV, nr. 31/33; BA, Meclis-i Vükela, nr. 162, s. 39; BA, BEO, nr. 59642; BA, İrade-Şûrâ-yı Devlet, nr. 2158610, lef.15; BA, İrade-Dahiliye, nr. 44196, nr. 44930, lef.1, nr. 83926; BA, *Aynıyat Defteri*, nr. 851, s. 35; BA, *YEE*, nr. 250/14/126/8; *The Persian Gulf Pilot, The Gulf of Oman and Makran Coast*, London 1989 (London 1883), s. 119; Süleyman Nutki, *Basra Körfezi Rehberi*, İstanbul 1317, s. 198-199; *Bağdat Hattı ve Basra Körfezine Müteallik İngiltere Metâlibâtı Hakkında Lâyiha ve Merbûtâtı* (Bâbiâli Hariciye Nezâreti), İstanbul 1327, s. 18-37; *Âl-Katar Sahilleri Meselesi* (Bâbiâli Hariciye Nezâreti), İstanbul 1334, tür.yer.; *Bahreyn Adaları Meselesi* (Bâbiâli Hariciye Nezâreti), İstanbul 1334, tür.yer.; G. P. Gooch - H. Temperley, *British Documents on the Origins of the War*, London 1938, X, 183-198; Ahmed Mustafa Abu Hakima, "The Development of the Gulf States", *The Arabian Peninsula Society and Politics* (ed. D. Hopwood), London 1972, s. 44-46; Abdülaziz Muhammed el-Mansûr, *et-Tetâvürü's-siyâsi li-Katar fi'l-fetretî mâ beyne 1869-1916*, Küveyt 1980, s. 23-48; Sh. K. Asopa, *Oil, Arms and Islam in the Gulf*, Jaipur 1988, s. 28-29; F. F. Ancombe, *The Ottoman Gulf and the Creation of Kuwait, Sa'udi Arabia and Qatar*, New York 1997, s. 94-99; Zekerîya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti, Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Ankara 1998, tür.yer.; Cengiz Orhonlu, "1559 Bahreyn Seferine Aid Bir Rapor", *TD*, XVII/22 (1968), s. 1-16; İdris Bostan, "The Uprising in Qatar and Sheikh Al Sani's Letter to Abdulhamid II", *Studies on Turkish-Arab Relations*, II, İstanbul 1987, s. 81-89; a.mlf., "Devha", *DİA*, IX, 228-229; A. Nizar Hamzeh, "Qatar: The Duality of the Legal System", *MES*, XXX/1 (1994), s. 79-90; *Kâmûsü'l-a'lâm*, s. 3675; Besim Darkot, "Katar", *İA*, VI, 420-422; T. M. Johnstone, "Katar", *El²* (İng.), IV, 750-752; "Qatar", *The Oxford Encyclopedia of Archeology in the Near East*, New York 1997, IV, 384.

ZEKERİYA KURŞUN

KATARÎ b. FÜCÂE

(قطرى بن الفجاءة)

(ö. 78/697 [?])

Hâriciler'in

Yezi'ye kolunun son lideri.

Katar Millî Müzesi

Büyük bir ihtimalle hicretin ilk on yılından sonra Benî Mâzin'in yerleşim yeri olan Katar'ın A'dân beldesinde doğdu. Asıl adı bilinmemektedir. Katar asıllı olması dolayısıyla bu nisbe ile anılmış olması muhtemeldir (İbn Cinnî, s. 27). İbnü'l-Kelbî'nin belirttiğine göre babasının adı Ca'vene, diğer müelliflere göre ise Mâzin b. Ziyâd b. Yezîd'dir. Uzun bir süre Yemen'de izini kaybettirip bidden bire ortaya çıkması sebebiyle Fücâe (sürpriz) diye anıldığı belirtilmektedir (*Cemhere*, I, 371). Bazı geç devir müellifleri, Katarî'nin adı-

KATARÎ b. FÜCÂE

nın Ca'vene olduğunu söylüyorsa da (meselâ bk. İbn Hallikân, IV, 261) bu husus yanlış bir anlamadan kaynaklanmaktadır. Çocukluğunun ilk yıllarını kardeşi Cürmûz ile geçiren Katarî, muhtemelen Irak'ın fethi esnasında yahut fetihten bir süre sonra Basra'da yerleşmek isteyenlerle beraber Irak'a geldi. Gençlik dönemini ve hayatının önemli bir bölümünü burada geçirdi. Kaynaklarda hatip ve şair olarak zikredilmesine rağmen bilgi ve kültür seviyesiyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî, Katarî'yi "kaba saba bir ümmî" olarak tasvir eder (Câhiz, II, 310).

Hâricîler'e katılmadan önce Basra'nın önemli şahsiyetlerinden olan, 42 (662) yılında Abdurrahman b. Semûre ile beraber Sicistan ve çevresinin fethine katılan Katarî'nin Nâfi' b. Ezrak'ın Mekke'den dönüşü sırasında görüşlerini benimsediği, 65'te (684) onunla birlikte Dülâb muharebesine katıldığı, muhalifleri tekfir etmek, çocuklarını öldürmek, kadınlarını esir almak ve isti'râz gibi aşırı düşüncelerini kabul ettiği bilinmektedir (a.g.e., III, 264). Katarî, Nâfi'in ölümünün ardından Ezârika ileri gelenleriyle birlikte muhaliflerle mücadele etti; cesareti, metanet ve sabrı sayesinde önemli bir mevkiye sahip oldu. Zübeyr b. Mâhûz'un İsfahan'da öldürülmesi üzerine fırka mensupları Ubeyde b. Hilâl el-Şeşkürî'yi lider seçmek isteyince Ubeyde bunu kabul etmeyerek Katarî'nin seçilmesini teklif etti. Bunun üzerine 69 (689) yılı sonunda Katarî'ye biat edildi (Wellhausen, s. 82).

Katarî'nin liderliği üstlendiği dönemde Mühelleb b. Ebû Sufre'nin mağlûp ettiği Ezârika büyük bir buhrana sürüklenmiş bulunuyordu. Sarsılmaz bir iradeye sahip olan Katarî, taraftarlarından hayatta kalanlarını Kirman dağılarına çekerek yeniden teşkilâtlandırmayı başardı. Daha sonra Irak'a gidip Ahvaz'ı ele geçirdi ve buradan Basra'ya yöneldi. Mus'ab b. Zübeyr'in Meskin'de yenilgisi (72/691) ve Irak'ın Abdülmelik b. Mervân'ın hâkimiyetine geçmesinden sonra da Düceyl nehrinin sol yanında tutunmaya muvaffak oldu. Abdülmelik tarafından Irak valiliğine tayin edilen Haccâc b. Yûsuf, Ezârika'ya karşı sürdürülen harekâtın kumandanlığını tekrar Mühelleb'e havale edince Mühelleb, Katarî ve mensuplarını Düceyl'in öte yanına atarak Kirman bölgesinin ortalarına kadar takip etti. Buna rağmen Katarî uzun süre durumunu korumayı başardı. 75 (694) yılında emîrül-mü'minîn (emîr-i vurvişnikan) olarak kabul

edilen Katarî adına bir tarafı Pehlevîce, bir tarafı Arapça gümüş para basıldığı bilinmektedir.

Onun liderliği esnasında Ezârika içinde Araplar ile mevâlî arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ordunun bölünmesine sebep oldu. Bu sırada Katarî fırkayı iyi idare edememekle suçlandı. Benî Kays b. Sa'lebe'nin mevlâsı Abdürabbih es-Sagîr ve Benî Yeşkür'ün mevlâsı Abdürabbih el-Kebîr bu dönemde Katarî'nin önde gelen rakipleriydi. Çoğunluğu mevâliden oluşan Ezârika'nın askerî güçleri arasında çıkan savaş sırasında Katarî, Kirman yakınlarında umumi karargâhın bulunduğu Cirüft şehrini terk ederek Taberistan'a sığındı. Bölünen Ezârika'nın mevâlî güçlerini Mühelleb kolaylıkla ortadan kaldırdı. Katarî üzerine gönderilen Süfyân b. Ebred el-Kelbî kumandasındaki ordu onun kuvvetlerini bir dağ geçidinde kuşatıp baskın yaptı. Atının altına düşen ve adamları tarafından teşhis edilerek öldürüldü. Kesilen başı önce Kûfe'ye, oradan da Şam'a gönderildi. Katarî'nin ölüm tarihi kaynaklarda 77 (696) (Taberî, VI, 308), 78 (Halîfe b. Hayyât, I, 356) ve 79 (Ya'kübî, II, 276) olarak kaydedilmekle birlikte ikinci tarihin daha isabetli olduğu belirtilmektedir (Wellhausen, s. 87).

Katarî b. Fücâe, mezhebine uygun olan uzlaşmaz tutum, kahramanlık ve hırçınlık özelliklerini kendinde toplayan şahsiyetiyle Ezârika'nın prensiplerine bağlı, Arap ve bedevî olmakla iftihar eden mutaassıp bir Hâricî'dir. Birçok Hâricî lideri gibi şiir ve hitabet kabiliyetine de sahip bulunan Katarî'nin mücadeleye teşvik ve davet, yiğitlik ve kahramanlık, savaş esnasında sabır ve sebat, Emevîler'i tehdit vb. konularda bazı şiirleri günümüze ulaşmıştır (meselâ bk. İhsan Abbas, s. 119-135). Câhiz'in belirttiğine göre ayrıca çok sayıda ezberlenmiş sözü (*el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 270) ve mensuplarını cihada teşvik eden küçük hitabeleri yanında dünyaya bağlılığı kınayan uzunca bir hutbesi bulunmaktadır (a.g.e., II, 104).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (nşr. M. Firdevs el-Azm), Dimaşk 1983, I, 371; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh* (Zekkâr), I, 237, 356; Ya'kübî, *Târîh*, Beyrut 1960, II, 276; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 270; II, 104, 310; III, 264; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), VII, 407-409, 431-435, 438-441; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâî), Beyrut 1406/1986, III, 1266-1269, 1333-1340, 1346, 1348, 1350, 1357, 1359; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 126-127, 169, 173-174, 259, 308-311, 319-320; İbn Cinnî, *el-Mühic fî tefsiri esmâ'i şu'arâ'i'l-ha-*

mâse, Beyrut 1982, s. 27; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 212; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 261; M. Rızâ Hasan ed-Düceylî, *Fırkatü'l-Ezârika*, Necef 1393/1973, s. 112-122; J. Wellhausen, *el-Havâric ve's-Şi'â* (trc. Abdurrahman Bedevî), Küveyt 1978, s. 82-87; İhsan Abbas, *Divânü şî'ri'l-Hjavâric*, Beyrut 1982, s. 119-135; G. Levi Della Vida, "Katarî b. al-Fudjâ'a", *EP* (İng.), IV, 752-753; Hüseyin Atvân, "Katarî b. el-Fücâ'e", *Mevsû'atü'l-hadâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1989, s. 166-169.

MUSTAFA ÖZ

KATEGORİ

(bk. MAKÛLÂT).

KATI'

(قطع)

Kâğıt veya deri oyma sanatı.

Sözlükte "kesmek" anlamına gelen **katı'** (**kat'**) kâğıt veya deri üzerine çizilmiş yazı, motif yahut bir şekli oyup çıkararak bir başka kâğıt ya da deriye yapıştırmak suretiyle gerçekleştirilen bir sanatın adıdır. Bu şekilde yapılmış esere **kâtia** (**mukatta'**), sanatkârına **kâtî'** ve **kattâ'** denir.

Katî' sanatında renkli, âharlı, ebrulu, genellikle de mühreli ne çok ince ne de kalın olan kâğıtlar kullanılır. Bu özellikleri taşıyan dört beş kat değişik renkte kâğıt murakka' tahtası üzerine, murakka' yapma usulüne uygun olarak ve sulu nişasta muhalebesiyle yapıştırılıp nemini çekmeye bırakılır, iyice kuruduktan sonra da murakka' tahtasından kesilerek çıkarılır. Bu şekilde hazırlanan mukavva üzerine çizilen güzel yazı örnekleri, ilkbahar çiçekleriyle donanmış bahçe resimleri, manzalar, insan ve hayvan figürleri, her türlü bezeme, ince uçlu keskin bir kalemtıraş veya oyma aletiyle dikkatlice kesilir. Oyulup çıkarılan erkek veya oyuk kalan dışı parçalar soğuk suya atılır. Kısa bir süre sonra birbirinden ayrılması sağlanan kâğıt katları, kuruyup düzleşmesi için boş bir defterin yaprakları arasında bir müddet saklanır. Elde edilen erkek ve dişî şekiller ayrı ayrı, üzerine ince bir tabaka halinde nişasta muhalebesi sürülmüş satırlara yeniden yapıştırılarak pek çok bezenmiş levha hazırlanır. Deri oyma tekniğiyle elde edilen katı'lar ise daha çok cilt sanatında uygulanmıştır. Hazırlanan dışı oyma kalıplardan deri üzerine çizilen motif ve figürler, bir dantel gibi oyulduktan sonra cilt kabının iç yüzüne ve ayrı renkte deri veya kumaş zemin üzerine yapıştırılır.

Araştırmacılar, kâğıt ve deri oymacılığının iki binyıl kadar önce bir halk sanatı